

Umor în vremea pandemiei

Doctor, Gabriel Preda

Universitatea „Dunărea de Jos” din Galați

Abstract: *The "time of the pandemic" offered - once again - to lucid minds, the opportunity to demonstrate their creativity and expressive humor, despite stress and worry. Manifested through puns, play on words, funny paradoxes, the humorous spirit was a way to get through this strange time more easily, especially for the man of 2020, an individual who had other expectations from a year that proved unpredictable. Jokes, banter, anecdotes treated comically and ironically topics such as: the health system, the incompetence of the authorities, family relations, naivety, ignorance. Often the humor approached the sadistic and macabre. Although the period covered by this work seems over, it lives on in the social consciousness and there are still more or less funny echoes.*

Keywords: *humor, mass media, pandemic, social, irony, quarantine*

Martie 2020, cu teamă, incertitudine și pregătiri ca pentru calamitate. Frica și nesiguranța au fost urmate de acceptare, adaptare, obișnuire și – cumva – resemnare. Dar, istoria universală ne-a arătat că nu a existat vreo perioadă grea fără consecințe în zodia ironiei. Fascismul, comunismul, cutremurele, inundațiile, epidemiile și – iată - pandemiile au născut glume, bancuri, anecdote. Un singur exemplu aș propune pentru a argumenta fraza anterioară. În zilele ce au urmat cutremurului din 4 martie 1977, a apărut gluma intitulată *culmea cutremurului*: „Să urci cu liftul și să cobori cu apartamentul.” Umor sinistru care denotă propensiunea românilor către ironie, autoironie, sarcasm și haz de necaz.

Covid – 19 a venit la pachet cu izolarea forțată și imprevizibilă, generând uneori extreme: depresie, drame, dar și o cantitate uriașă de umor mai mult sau mai puțin negru. Din prima zi de „carantină”/lockdown (achiziție lexicală regăsită în DOOM 3 [DOOM, 2021: 702] și desemnat cuvântul anului de dicționarul *Collins* [HotNews.ro, 2020] a început zeflemeaua. Ghilimelele atașate substantivului „carantină” sunt justificate prin faptul că termenul și-a pierdut/schimbat sensul inițial, acela de „izolare timp de patruzeci de zile”, ajungând a desemna azi doar *izolare*. Una dintre primele glume asociate carantinei a fost „rebotizarea” lui Quentin Tarantino, care devenea – paronimic - Quentin Carantino. Principalii „răspândaci” ai umorului din vremea pandemiei au fost rețelele de socializare, în România, mai ales Facebook și Instagram. Astfel, trăirea personală a interferat cu trăirile colective. Postate pe propria pagină sau în diverse grupuri, multe anecdote, bancuri, glume au demonstrat – încă o dată – creativitatea din sfera cuvântului de spirit (în germană, *Witz* [Freud, *Cuvântul de spirit și raportul său cu inconștientul*, 2009]). Este util aici un citat relevant din studiul lui Marian Popa, *Comicologia*: „(...) prin comic se manifestă un fenomen de explozie a realului, (...) de profundă eliberare: ființa profundă comprimată prin real poate reveni la suprafață. (...) conștiința realității e inseparabilă de un sentiment de teamă și spaimă, care, fiind difuz și ascuns în umbra subconștientului, imprimă sufletului o neliniște obscură și vagă. Comicul eliberează de sentimentul fricii față de viață.” [Marian Popa, *Comicologia*, 1975]

George Banu comenta și el în mod elocvent apariția umorului contextual pandemiei: „Umor ca terapie contra temerii, umor ca amfetamină de supraviețuire, umor de zi cu zi.” [în art. *Un virus “comunist”*, publicat în „Dilema Veche” nr. 843 din 4 - 10 iunie 2020] Țintele ironiei au fost stângăciile și escrocheriile din sistemul sanitar, măsurile exagerate, sobrietatea pedantă, pedanteria sobră și ipocrizia unor politicieni. Deși este incontestabilă contribuția sistemului sanitar la ameliorarea situației, metehnele vechi nu au scăpat de șfichiul folclorului ironic:

„Am aflat de ce au demisionat unii medici în pandemie: au primit combinezoane fără buzunare.” [Liliana Pașcanu, 2020] Gluma ironizează atât faptul că unii au ajuns medici numai pentru bani, cât și „obiceiul pământului” în sistemul sanitar, mita – de prea multe ori – obligatorie.

„Coronavirus a ajuns într-un spital din România. Acolo s-a îmbolnăvit și a murit.” [Liliana Pașcanu, 2020] Ironia vizează aici situația spitalelor românești, majoritatea fiind mult sub standardele necesare.

Comicul paradoxal imaginează că nici virusul nu supraviețuiește condițiilor de acolo... Zeflemeaua amară pe acest subiect a dat, demult, cunoscuta frază:

„Intri în spital cu o boală și ieși cu zece.”

Asimptomatic, termen des vehiculat în 2020, a depășit contextul medical și ajunge în umorul social:

„- Tu nu mă iubești!

- Ba da, dar sunt asimptomatic...” [Liliana Pașcanu, 2020]

Reproșul adresat de iubită primește o replică amuzant-echivocă, cu ironie moderată:

„Acum, când plec de acasă, sunt cu ochii-n patru după poliție, zici că mă duc la furat, nu la cumpărături!” [Liliana Pașcanu, 2020]

Stresul virusului a fost dublat de acela al întâlnirii cu jandarmeria, poliția etc. Cei mai mulți oameni, chiar știindu-se în regulă, nu au mare plăcere când interacționează cu pomenitele instituții. Gafele și abuzurile sunt notorii, iar panica oamenilor e adesea justificată.

„Soția:

- Nesimțitule, săptămâna asta numai tu ai dus gunoiul!” [Liliana Pașcanu, 2020]

Această secvență de ceartă conjugal-domestică (aproape credibilă) este relaționabilă cu un clișeu din glumele misandre, care îi persiflează pe bărbați că nici de aruncat gunoiul nu sunt capabili. Pe de altă parte, în perioada izolării, oamenii foloseau cam orice pretext/prilej să iasă din case; aici amintim și glumele cu „disperarea” câinilor, plimbați mai des ca niciodată:

„Câinele se revoltă:

- Măi, oameni buni! Mai ieșiți la plimbare și cu pisica!” [Liliana Pașcanu, 2020]

„Toți ieșiți cu câinele. Eu am broască țestoasă. Am ieșit acum trei zile și încă mai coborâm scările.”

[Liliana Pașcanu, 2020]

Gluma anterioară este un exemplu al interferenței umorului cu viața cotidiană; la știri a apărut cel puțin un asemenea caz, un individ „plimba” o țestoasă.

În zona *întepăturilor* conjugale/matrimoniale am putea situa și:

„Mesaj pentru bărbați: Pentru o igienizare cât mai bună a mâinilor, spălați vasele de cel puțin două ori pe zi.” [Liliana Pașcanu, 2020]

„Cred că încet o iau pe arătură! Azi am ieșit de la duș și primul lucru a fost să mă spăl pe mâini.”

[Liliana Pașcanu, 2020]

Gluma face aluzie la stresul indus prin insistența comunicatelor cu mesaj igienic, de unde și presupusul comportament redundant.

„Peste nouă luni se va naște *Generația Covid-19*. Copiii se vor numi Carantinel, Coronocel, Covințel, Virusel...” [Liliana Pașcanu, 2020]

Fraza imaginează – ca într-o distopie - consecințele onomastice ale perioadei; astfel, copiii vor primi nume ce diminutivează termeni socio-medicali. Reușita glumei se circumscrie unui fapt remarcat de mult, acela că neologismele (și mai ales cuvintele din limbajul specializat) primesc – prin diminutivare – rezonanțe comice. Același statut l-ar avea nume ca *Izoletuța* sau *Carantinața*... Este relativ veche constatarea că și comerțul românesc abuzează uneori de folosirea diminutivelor, se practică un *captatio benevolentiae* negustoresc: ospătarul ne îmbie cu *platouaș*, *berică*, *ciorbiță*; farmaciștii ne spun de *ofertuță*, eventual ne atrag atenția să luăm *bonulețul* după ce am plătit *bănușii*.

Umorul pandemic a mizat, de asemenea, pe intertextualitate; iată două mostre de parodie contextuală:

„- Mamă, deschide, vin de la Milano!

- De ești tu acela, nu-ți sunt mamă eu!” [Liliana Pașcanu, 2020]

„Un orologiu bate când se înserează,

La Nădlac în vamă, cine claxonează?

- Eu sunt, Românie, fiul tău tâmpit;

Gata cu ciordeala, îți aduc Covid!” [Liliana Pașcanu, 2020]

Pentru receptorul avizat, trimiterea este clară, avem a face cu parodia, abordarea ironică a baladei lui Dimitrie Bolintineanu, *Muma lui Ștefan cel Mare*. Comicul reiese din mai multe surse:

- asocierea tonului solemn cu termeni populari, argotici, depreciativi (*tâmpit*, *ciordeală*);
- satirizarea transparentă a hibelor ce caracterizează o parte a diasporei;
- inserarea neologismelor într-un text vechi.

Tot în zona intertextualității poate intra și gluma pe care o cităm în continuare:

„Ăștia care sunt în carantină și numără boabele de orez pot trece la profesioniști! Să încerce cu zahăr!” [Liliana Pașcanu, 2020]

Recunoaștem asemănarea (probabil intenționată) cu secvența din *Povestea lui Harap-Alb*, când fiul craiului trebuie să aleagă macul de/din nisip. Ambele situații se circumscriu comicului imaginar-absurd. Din același registru:

„Și să știți că nu e chiar atât de plictisitor acasă, dar cum ar putea o pungă de orez să aibă 7649 boabe și o alta 7663?” [Liliana Pașcanu, 2020]

„Știe cineva mai exact cât trebuie păstrată această *distanțare socială*? Că nevastă-mea tot încearcă să intre în casă...” [Liliana Pașcanu, 2020]

Citatul aduce în primul rând o interogație retorică simulând naivitatea și interesul; în cadrul întrebării, se remarcă o sintagmă frecventă în 2020, *distanțare socială*, obositoare și agasantă prin repetare. A doua parte a glumei combină sadismul cu misoginismul, iar pasionații de sitcomuri au sesizat asemănarea cu relația Al Bundy – Peg din serialul de comedie „Married with children” (cunoscut la noi și ca „Familia Bundy”). Această glumă are ca variantă înlocuirea nevestei cu soacra, păstrând nota sadic-misogină.

„Putem să dezinstalăm 2020 și să-l reinstalăm? Cred că are un virus.” [Liliana Pașcanu, 2020]

Constatăm aceeași structură a glumei, întrebare și răspuns, a doua parte – *poanta* - asociază ambiguitatea și comicul. Trebuie să remarcăm și faptul că se exploatează jargonul din IT. După 1990 și mai ales din anii 2000, limba română a căpătat mulți termeni din domeniul pe care îl numim, pentru simplificare, *informatică*. Jargonul informaticii ajunge uneori să aibă valoare metaforică, deși mulți dintre vorbitori nu conștientizează mereu valoarea stilistică, expresivă, a termenilor la care ne referim acum. Echivocul comic mizează aici atât pe imaginarea reversibilității temporale (viața proiectată în metafora unui soft, posibilă relaționare și cu SF-ul cult *Matrix*), cât și pe apelul la un termen utilizat inițial în medicină, apoi în IT, *virus*.

„Jurnalul de carantină al unui bărbat căsătorit:

(...) Ziua 5: Facem sarmale împreună ca în scena cu olăritul din *Ghost*. (...)” [Liliana Pașcanu, 2020]

Avem a face în această situație cu un banc, miniatură epică amuzantă, dată fiind existența semnelor genului: narator, personaje, întâmplări. Circumstanțele sunt credibile, evenimentele fiind tratate în cheie comică – ironie și autoironie. La reușita bancului, are o mare contribuție aluzia la un film celebru, *Ghost* (familiar românilor prin titlul *Fantoma mea iubită*). Rizibilul provine din asocierea gastronomiei neaoșe (sarmalele) cu o arhicunoscută (și frecvent parodiată) scenă dintr-un film pe care unii cinefili îl situează – cel puțin secvențial – în zona artei.

„Dacă intrați în panică, să căutați un decretel, vă poate ajuta. Bun, acum să vă explic. Este vorba de cei care au acum în jur de 50-55 ani. Avantajele sunt multiple. În primul rând, un decretel nu intră în colaps la orice urmă de criză. A prins suficienți ani de lipsuri de toate felurile (minim douăzeci) sub Ceaușcă. Nu face atac de panică dacă vede o vreme rafturile goale în magazine sau cozi kilometrice. A mai trecut prin asta. Bărbații decreteli au trecut prin stagiul militar, obligatoriu la acea vreme, deci nu intră în fibrilație dacă văd că nu se pot apropia de farmacie (blocată de isterici), neavând nevoie să-și completeze stocul de acetonă pentru curățat unghiulele, sau de pudră contra iritațiilor de pe piept, cum se întâmplă cu băiețiiăștia mileniali. În concluzie, apelați la noi cu încredere. Suntem aici, conțați pe noi.” [Liliana Pașcanu, 2020]

Textul citat explică de la început noțiunea „decretel”, scutindu-ne de alte precizări; frazele se constituie într-un *laudatio* amuzant dedicat vârstei a doua. Generația călită în vremea lui „Ceașcă” (una dintre multele porecle de care a „beneficiat” Nicolae Ceaușescu) face și puțină zeflema la adresa tinerilor de azi, descriși ca prea sensibili și efeminați. Pe de altă parte, mesajul conține și o puternică doză de încurajare, iar finalul imită clișee din publicitate („apelați la noi cu încredere”, „conțați pe noi”).

„Referitor la Covid-19, ca electrician vă spun, mai bine o izolare, decât o împământare.” [Liliana Pașcanu, 2020]

Sursele comicului sunt aici polisemia și creativitatea semantico-lexicală. Suntem în domeniile electricității și medicinei, unde se utilizează termenul „izolare”, cu proceduri și circumstanțe diferite, bineînțeles. Noțiunea de „împământare” se folosește în electricitate, dar - în acest context - receptorul avizat înțelege eufemismul pentru „înmormântare”, iar fraza dezvoltă umor negru și avem dovada că macabru poate fi amuzant.

„Împotriva Coronavirusului mâncați usturoi. Nu ajută la nimic, dar toată lumea va respecta distanța de precauție.” [Liliana Pașcanu, 2020]

Este o ironizare a credinței populare care a ridicat mirositoarea legumă la rang de panaceu și amintește de altă frază comică („Dacă mănânci usturoi, vei trăi mult. Singur.”). Cu această glumă ne apropiem de o secvență a prezentei lucrări, o parte dedicată prostiei (uneori) amuzante, umorului involuntar din pandemie. De la Umberto Eco au rămas multe fraze geniale, iar pentru această lucrare am ales-o pe următoarea:

„Rețelele de socializare dau drept de cuvânt unor legiuni de imbecili care înainte vorbeau numai la bar după un pahar de vin, fără a dăuna colectivității. Erau imediat puși sub tăcere, în timp ce acum au același drept la cuvânt ca un premiat cu Nobel. Televiziunea a promovat idiotul satului față de care spectatorul se simțea superior. Drama internetului este că l-a promovat pe idiotul satului ca purtător de adevăr.” [Ana Maria Florea-Harrison, 2015]

Citatul din Umberto Eco are echivalent în paremiologia românească:

„A vorbit și nea Ion, că și el e om.”

Românul părerolog se pricepe la sănătate și igienă mai bine decât medicii, el știe că nu există viruși, iar orice boală se tratează cu niște ceai și plimbări în aer liber. Acest tip de om accesează site-urile care conțin enunțul „Doctorii nu vor să știi asta”... Pandemia a adus și grotescul; indivizi și individe, încă promovați și promovate în mass-media, emit păreri idioate și – din păcate – adună adepți. Demagogi agramați, care au terminat greu liceul, cu un comportament ce îl depășește pe cel al personajelor caragialiene, se constituie în caricaturi de patrioți ducând în derizoriu simbolurile naționale.

Atitudinea de *Gică Contra*, scepticul de serviciu, rebel fără cauză și tembel fără școală se datorează în oarecare măsură comunismului și în mare măsură prostiei; minciuna colectivă sfruntată practică continuu de propaganda sistemelor Gheorghiu-Dej și Ceaușescu a creat o atitudine de neîncredere în autorități, întinsă pe generații. La peste treizeci de ani după căderea comunismului, orice măsură dispune statul e supusă dubiului, iar în ultimii ani s-a dezvoltat un curent antieuropean aflat și el în zona comicului absurd, penibil: să fii antieuropean în timp ce beneficiezi de avantajele apartenenței la Uniunea Europeană...

Resurse bibliografice:

Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”, *Dicționarul Explicativ al Limbii Române*, Editura Univers Enciclopedic, București, 2012

Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan - Alexandru Rosetti”. *Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române*, ediția a III-a, Editura Univers Enciclopedic, 2021. Coordonator, Ioana Vintilă-Rădulescu

Anghelescu, Mircea; Ionescu, Cristina; Lăzărescu, Gheorghe, *Dicționar de termeni literari*, Editura Garamond, București, 1995

Freud, Sigmund, *Cuvântul de spirit și raportul său cu inconștientul*, Editura Trei, București, 2009

Popa, Marian, *Comicoologia*, Editura Univers, București, 1975

Webografie:

1. <https://romania.europalibera.org/a/un-an-de-scoal%C4%83-altfel-scoala-in-pandemie-/31145053.html?fbclid=IwAR1o5jrjA0y4m8bWIJ-NdDR3yJxKI7WJooZz8Rw56FVUp1rgqZInlpHeJ24>
2. https://dilemaveche.ro/sectiune/regimul-artelor-si-munitiilor/un-virus-comunist-630442.html?fbclid=IwAR05Rktb_5tMec7VHJoEYuhffLb-Ubyfc2iPmZOW7LAA_vnAZajN7tvfmR0
3. <https://oglinzilesufletului.blogspot.com/2020/04/glumele-romanilor-haz-de-necaz-pe-timp.html>
4. <https://www.rfi.ro/cultura-80098-umberto-eco-retelele-sociale-dau-dreptul-la-cuvant-unor-legiuni-de-imbecili>
5. <https://www.hotnews.ro/stiri-coronavirus-24409820-lockdown-desemnat-cuvantul-anului-dictionarul-collins.htm>